

AZ IDŐS SZÉCHÉNYI IDEGÁLLAPOTA

SZÉCHÉNYI LELKIVILÁGA egész élete lefolyásában ingadozó megítélések tárgya volt a legkülönbözőbb szélsőségekben.

Ezekkel ma nem kell foglalkoznunk, mert hiszen szakszempontról már ismeretes lett, hogy Széchenyi természetadta nagy hangulati esékénysége párosultan hihetetlen mozgékony eszmetársításával nagy emberünknek egészen sajátos egyéniség képét kölcsönözte, mely híján volt minden beteges lelkiségnek. Az idegrendszernek ezt a változékonyságát, vagyis labilis egyensúlyát Széchenyi kimutatta a zivataros 48-as évek alkalmával tanúsított lelki összeroppanásával, mellyel szemben állott Kossuthnak ugyanezen időben mutatott simulékony és súlyosabb ingadozásoktól mentes lelki magatartása. Ma tehát már vitathatatlan, hogy Széchenyi 1848-tól fogva döblingi magányának első éveiben eleinte súlyosan elmezavart volt, ez az állapot négy év alatt lassan ment át a feltisztulásba, mely utóbbi körülmény Széchenyinek 1856-tól fogva egészen haláláig Döblingben véghezvitt felette élénk irodalmi munkásságában jut megkapóan kifejezésre. Károlyi Árpád¹ nagy történészünknek köszönhetjük ezen irodalmi munkásság közzétételét. Ezekből az iratokból vonta le Károlyi azt a következtetést, hogy „idegeiben és lelkében egészen helyreállott a felborult egyensúly s hatalmas nagy őserije a maga teljes gazdagságában bontakozhatott ki. 1856 óta Széchenyi Istvánt a régi, mély gondolkodó, mélyre tekintő főnek kell tartanunk már apró munkái után is.“ Károlyit ebben a felfogásában nem követi Viszota Gyula², aki azt véli: „Nagyrabecsülöm és szeretem Károlyi történetírói egyéniségét, de e megállapítását lehetetlen elfogadnom.“ Mert Viszota úgy véli, hogy bár 1857-től fogva a házkutatásig határozott javulás állott be, de csak a felületes szemlélő előtt tűnt fel egészségesnek; „a házkutatás ismét izgatottá tette, a rendőrségi emberek kijelentései visszalökték régi búskomorságába és ez annyira erőt vett lelkén, hogy beszámíthatatlanná tette és ilyen állapotban hosszú kínlódás után Önkezeléssel vetett véget életének.“ Viszotának ezen felfogásával szemben áll Károlyi Árpádon kívül még Túri Béla³ aki a döblingi irodalmi hagyatéknak 1923-ban igen

¹ Károlyi Árpád: Gr. Széchenyi István döblingi hagyatéka. Két kötet. 1921-22. Magyar Történelmi Társ. kiadása.

² Viszota Gyula: Széchenyi utolsó négy éve Döblingben. Budapesti Szemle, 1934, 682. szám.

³ Túri Béla: Széchenyi István nagy magyar szatírja. Budapesti Szemle, 1923. 451—453. szám.

alapos tanulmányt szentelve, ebben a következő megállapodásra jut: „A döblingi időnek megvilágításában, illetve árnyékolásában ugyanazokat a vonásokat látjuk, melyek megvoltak, csak most élesebben fejlődnek ki Széchenyi arculatán. A döblingi Széchenyi az 1848 előtti Széchenyivel szemben nem új Széchenyi, de mint már Kecskeméthy Aurél találóan megállapította: a két Széchenyi egymást megmagyarázni segít“. Túri Béla szerint: ... a megöregedett, de szellemében meg nem tört Széchenyi nagy éberséggel és buzgalommal foglalkozott a dolgok jobbra és új irányba fordításán mindaddig, míg remélni tudott, s míg a végzetes házkutatás és a nyomában járó újabb reménytelenség lelkének egyensúlyát fel nem borította s a pisztolyt kezébe nem adta. A volt cs. és kir. házi, udvari és állami levéltárból napfényre hozott döblingi irodalmi hagyaték most egyszerre Széchenyi eddig nem ismert munkásságának nagy anyagát tárja elénk. Hatalmas folyam árad ki e forrásból. A csodálat fog el, hogy azon rövid három év alatt, melyre Széchenyi döblingi irodalmi munkássága szorítkozik, ennyit termelhetett egyetlen agyvelő, melyről azt hittük, hogy beteg.“ Túri Béla szerint a hagyaték legbecesebbike Széchenyinek 700 ív levélre terjedő műve, melyet Károlyi Árpád Nagy Magyar Szatírának nevezett el, melyet Túri Béla Széchenyi döblingi irodalmi munkásságának „leg hatalmasabb monumentuma“ gyanánt tekint és amelyről a következőket mondja: „Kétségtelen, hogy a Nagy Szatíra minden túlzásai és befejezetlensége mellett is Széchenyi azon munkája, melyből írói tulajdonságának két legjellegzetesebbike: mély érzése és metsző gúnya a tetőfokra lépett s a leghatalmasabban bontakozott ki. Ez már egymaga elég bizonyosság, hogy a szellem, mely a művet alkotta, nem lehetett annyira megtámadva vagy megzavarva, hogy bármit is a Nagy Szatírában a szellem betegségének számlájára kellene vagy szabadna írni. A Nagy Magyar Szatíra sokszor torzító tükrében Széchenyi maga ugyanaz, akit egyéb irataiból és egész életéből ismerünk“. Nagyon helyesen emeli ki Túri Béla: „Széchenyi nem történelmet, hanem szatírárt írt. Céljához is az illett, hogy mentül nevetségesebb és egyben elrettentőbb képet fessen a rendszeről és képviselőiről“. Majd így folytatja: „Mindez: a gyilkos szatíra, a maró gúnya, a keserű szarkazmus egy rendkívüli szellem erejével hat a Nagy Szatírában. De a Nagy Szatíra minden lapja egyúttal óriási tudásról, nagy műveltségről, az ismeretek szinte felmérhetetlen halmazáról tesz tanúságot. Széchenyi nemcsak a világtörténelem anyagába nyúl bele s alkalmazza azt példáiban pazar bőséggel, nemcsak az államkormányzás és a politika nagy kérdéseit ismeri elméletileg és tekinti átfogó szemmel, hanem jóformán pusztá emlékezetből a költők, a bölcselők műveiből is sokat értékesítem tud“.

Midőn Károlyi Árpád és Túri Béla Széchenyire nézve rendkívüli képességeinek csorbítatlan birtokát kiemelik, ellentétben áll velük Viszota Gyula, aki Széchenyinek az 1857—1860-ig terjedő időre való lelki magatartását betegesnek azért tartja, mert a kezelő orvosok véleményét tekinti magára nézve mértékadónak, idézve főleg a dr. Goldberg által észlelt tüneteket: az általános exaltációt, a sajátos bőbeszédűséget, az írásdühöt, emlékezetének cserbenhagyását,

hangulati nagy változékonyságát, képzeletének borzalmas képekben való elmerülését, nagy emberbarátságát és egyben embergyűlölő voltát; félt a haláltól, de gyűlölte az életet, félt attól, hogy akad egy orvos, aki 20.000 forintért mérget kever az ételébe.

Ezek dacára finoman hangsúlyozta Goldberg dr. következő észleléseit Széchenyiről (idézem Viszota nyomán¹): „Er verband mit einem reichen Vorrathe anmuthiger Geschichtchen eine Grazie und Feinheit des Ausdruckles, einen fast immer schlagfertigen Witz, eine Fülle von Menschenkenntniß, eine oft überraschende Schnelligkeit des Urtheils, eine Gewandtheit und Zartheit in der anspielenden Rede-weise, eine oft geistreich rhapsodische Vortragsform, eine überaus lebensvolle Mimik, dabei oft jenen Ausdruck des Wohlwollens, der Menschenfreundlichkeit und der Selbstverleugnung, die zumal beim ersten Eindruck auf den Ankömmling so bezaubernd einwirkte, dass es die Behauptung des Irrenarztes Guislain: „Es gibt Geistesranke, bei denen die Trennungslinie zwischen Weisheit und Narrheit schwer zu ziehen ist*, auf ihn volle Anwendung finden konnte.“ Alább látni fogjuk, hogy a mai elmekórtan épp ezt a Guislain által ingadozónak tartott határvonalat megvonni tudja a ma már sokkal behatóbban ismert lelki alkattan segítségével.

Ezen ellentmondó nézetek Széchenyi idegállapotáról halála előtti éveiben az idegorvost arra készítetik, hogy ezzel az idővel szakszempontból foglalkozzék, amit én két év előtt már megtettem.³ Ekkor mindenekelőtt Széchenyi István lelki alkataival általánosságban foglalkoztam és megállapítottam, hogy ő a szerfeletti lelki labilitás embere volt, de ez semmiképpen sem felelt meg valamely meghatározott elmekóros állapotnak, hanem Széchenyi István karakterológiai tulajdonságainak tartozéka volt. Igaz, hogy ez a labilitás tette lehetővé a lelki egyensúly megbomlását az 1848-as viharos események következtében, mire a döblingi magánelmeógyógyintézetbe való beszállítása vált szükségessé almási Balogh Pál orvosa segítségével; viszont igaz az is, hogy több év leforgásával fokozatosan visszaállott az 1848 előtti idegállapot, vagyis Széchenyi István eredeti kedélyállapota és szellemi világa, amit a döblingi irodalmi hagyaték fényesen bizonyít, mint erre fentebb Károlyi Árpád és Túri Béla nyomán utaltunk. ← Ámde Viszotának ellentétes felfogása az utolsó döblingi évekről kötelességünké teszi, hogy Széchenyi István utolsó éveivel, vagyis 1856-tól haláláig idegorvosi szempontból még egyszer foglalkozzunk, vagyis újólagos vizsgálat tárgyává tegyük a rendelkezésünkre álló anyagot. Tesszük ezt első sorban azért, mert nemzeti szempontból ajánlatosnak látszik, hogy hazánk kulturális újjáalkotójának ezen személyi kérdése véglegesen tisztáztassék és hogy a köztudatot a valóságnak megfelelő helyes felfogás hassa át.

Itt előre kell bocsátanom, hogy a fentebb említett két év előtti közleményemben kifejezett felfogásom Széchenyi döblingi elmeállapotáról Viszotát arra készítette, hogy ugyanezzel a kérdéssel a maga

¹ Viszota Gyula: Gr. Széchenyi István elmeállapota és halála. Irodalomtörténeti Közl., 1933 és Széchenyi-Füzetekben, I. 1934.

² Schaffer Károly; Széchenyi Döblingben. Budapesti Szemle, 1934 januári füzet.

részéről is behatóan foglalkozzék¹; erre én nyomban feleltem, de igen röviden, vagyis részleteket mellőzve, csupán a lényegre szorítottam és így részemről a vitát lezártam.² Hogyha ennek dacára ma a vitás kérdésre visszatérek, úgy ebben engem a szakorvosi valóság vezérel, mely valóságot egy nagyfotosságú, eddig vitásnak látszott nemzeti kérdésben végül fel kell ismernünk.

Fejtegetéseimnek legelső és fontos pontja: nem jut-e kifejezésre 1856-tól fogva az idős Széchenyiben az aggkor oly értelemben, hogy az értelmi műveleteket gyengítette volna. Eddig ez a kérdés kimondottan szakszerű taglalások tárgya nem volt, hiszen ennek már eleve is ellentmond Széchenyinek haláláig folytatott szinte lázas irodalmi tevékenysége. A mai alkalom azonban feladatommá teszi, hogy elvileg ezt a kérdést is elintézzük tekintettel Széchenyi korára. A meginduló kóros aggkor sarkalatos tünete a megjegyzőképességnek csökkenése mint az öregkori feledékenység tünete; ezt a körülményt kitűnően világítja meg a döblingi időeknek egy teljesen megbízható tanúja, Kecskeméthy Aurél „Széchenyi I. utolsó évei és halála“ című munkája 179-ik lapján (Túri Béla után idézem): „Megfigyeltem, hogy néha tíz tárgyat is keresztül-kasul egymásba font: vájjon megtartja-e a fonalat, vagy régi képességei szerint legombolyítandja a felfogott eszmecsomókat. És valóban, nagyon ritkán történt, hogy elfeledte volna a kiindulási pontot.“ Ezt folytatólag Túri Béla (24.1.) mondja: „A Nagy Szatírában hosszú párbeszédekben a témák egész raja fonódik bele. Sokszor azt hisszük, hogy régen elveszett a felvett fonál, midőn a mások beszédei által megszagott párbeszédekben egyszerre mégis előbukkan, mint sokáig a sziklák vagy földrétegek közt eltűnt patak. Sokszor Széchenyi figyelmeztetésével maga adja kezünkbe a fonalat. Visszavezet tárgyához és gondolatmenetéhez, melyről azt hittük, hogy már maga is régen megfeledkezett“.

Ezekkel az adatokkal nem vág össze Goldberg doktornak, aki Széchenyit egy és negyed éven át kezelte és észlelte, feljegyzéseiből a következő kijelentés: „Gyakran és hirtelen elhagyja emlékezete“, amint erre Vízota utal.³ Ugyanő mondja: „A Széchenyit kezelő orvosok véleménye egyöntetűen az, hogy Széchenyi elméje 1848-tól haláláig nem volt egészséges; szellemi állapota ugyan javult, sőt 1857—1860 közt kedves, szellemes társalgó volt, de elmebajából nem gyógyult meg.“ Különös súlyt fektet Vízota dr. Goldberg véleményére, mert ez szerinte képzett szakorvos volt és ő volt az egyedüli, a pontos feljegyzéseket készített Széchenyiről. De emellett tárgylagosan utal arra, hogy Fáik Miksa feljegyzései szerint Goldberg „szintén izgatott beteges egyén volt, aki nem tűrte el oly türelmesen Széchenyi beteges szeszélyeit, mint Görgen és a többi segédorvos. Széchenyi naplófeljegyzései is igazolják, hogy többször összeütközésre került a sor köztük. Ezeket figyelembe kell venni Goldberg véleményének taglalásánál“. Helyesen fűzi hozzá Vízota: „Goldberg —

¹ Vízota, id. Budapesti Szemle-cikk. 1934.

² Schaffer Károly: Válasz Vízota Gyula „Széchenyi utolsó négy éve Döblingben“ című cikkére. Budapesti Szemle, 1934 nov. füzet.

³ Vízota, id. Irodalomtört. Közi. 1933.

nem ismerve az 1848 előtti Széchenyit — egyik vagy másik jelenség-ből talán a kelletténél súlyosabb következtetéseket vont le, de kétség-telen, hogy orvosi megállapításai egészben véve helytállóak.” — Minden-esetre jellemző adat, hogy Goldberg két év múlva sajátkezűleg vetett véget életének. — Nézetem szerint a Goldberg-féle súlyosabb következtetés alá nem szabad a szellemileg sziporkázó Széchenyi emlékeze-tének helyel-közzel való fennakadását vonni, hiszen abban sokszor lehetett esetlegesség is, de különben ennek erélyesen mond ellent a Deák Ferencel és egyéb nagyságokkal folytatott többórás társalgásá-nak kifogástalan lefolyása.

Viszota Széchenyi írásaiban a szinte féktelen kitöréseket tartja aggályosaknak: „A rengeteg kitörésből csak egynehányat idézek, amelyek a magyarság szempontjából sok tekintetben igazak, de emberi szempontból nem helyeselhetők és jellemzik Széchenyi elmeállapotát.“ Itt sorolja fel a Ferenc József-re címzett súlyos kitételeket: „apostoli bitor“ „kemény szíve és rövid esze“ van, aki „ritka komédiás talen-tum“, „császári bakó“ stb., stb. Állítsuk ezzel szembe Türi Béla nagy megértésre valló következő felfogását (37.1.): „A Nagy Sztatírán-ban még merészebben és még gyakrabban alkalmazza ezt az írás-módot durvaságok mellett és az ötletességnek, a komikus elemnek oly lángeszű és sokféle formában való alkalmazásával, melyhez hasonlót nem ismerünk. A mű bizarsága nem rontja le csodálatos hatását, néha az ízlést is sértő szavai ha megdöbbennek is, de el kell ismer-nünk, hogy rettentően találóak és pompásan jellemzők. A szatírának mindig megvolt a joga, hogy a fölségest a triviálissal összeolvassza. A szarkazmus durva eszközökkel is dolgozik. Széchenyi a Blickről is azt tartotta, hogy durvaságok vannak benne, de előszavában ezt így magyarázta: „Képmutatókkal, hóhérokkal és gyilkosokkal, akik fertőzően büzlének az embervér és a nyomorúság szagától, nagyon nehéz finoman társalogni.“ Az előforduló triviális szavakról pedig úgy nyilatkozik, hogy azokban a legmélyebb fájdalom nyert kifeje-zést, mert a kétségbeeséssel határos fájdalom szintű nyilatkozik bárgyú tréfákban, mint keserű panaszokban. Széchenyi keze alatt felsikolt a tolla, mint mikor a művész keze alatt felviharzik a harag a húrokon és felszakadnak a húrok is. A Nagy Sztatíra nyelve alkalmazkodik a célhoz: pellengére állítani és a gúny keserű tenge-rébe fojtani azokat, akik egy világot misztifikálnak és egy nemzetet ölnek meg.“

Nézetünk szerint mindaz, amit Goldberg kifogásolt, jelesen az általános exaltáció, a sajátos bőbeszédűség, a gondolatugrás, az érzelmi szélsőségek, mind megvoltak az 1848 előtti Széchenyiben is. Nagyon tanulságosak e tekintetben az 1814-től 1829-ig terjedő naplófeljegyzések, melyeket Szekfű nyomán közlök.¹

„Ich bin so weich gestimmt, wenn ich etwas Vaterländisches sehe, dass eine Geige, ein Zimbal oder selbst ein Dudelsack hinreicht, mich wehmütig und weinerlich zu machen. Man soll das ildiom einer Nation nie nmstimmen oder gar zerstören wollen, es gleicht der Schmelze, die die Zähne überdeckt.“

¹ Szekfű Gyula: A mai Széchenyi. Révai kiadás. 1935.

„Bald finde ich mich hingezogen zu dem rohen Volk, welches ich im Grunde liebe, sie zu lehren, zu erhöhen, zu Menschen zu erziehen, bald kann ich es nicht sehen und stosse es von mir. Ihre Unwissenheit rührt mich; gern möchte ich mit Blut und Leben ihr helfen, ihr Schicksal teilen und vertragen. Oft entsetzt mich und entrüstet ihre ungerechte Blindheit, ihr Stolz und Eigendünkel. Wo werden meine Aschen ruhen, frage ich mich oft, in dem Vaterlande, in der Fremde?“

„Ist aber Ungarn ein freies Land? Beim gerechten Gott, nein! Der Edelmann ist frei, — der Bauer ein Diener, ein Slave!“

„10-ter dez. Wesselényis Jäger durchgegangen. „Er konnte bei dem Baron nicht aushalten, er schlage ihn zuviel“, einmal hätte er ihm 12 Ohrfeigen gegeben, dass er beinahe von Sinnen kam etc ... Allmächtiger Gott, wie hat mich dieser Fall ergriffen!“

Wir faselni soviel über Dicső Eleink etc, die auf das hauptsächlichste vergessen haben: „Nationale Independenz“. Es besteht Holland — Dänemark — Schweden — alle kleine Reichen in Teutschland — Ungarn konnte oder wollte allein nicht bestehen!! Hunde sollte man neben unsere Ahnen begraben!“

Ezekben a fiatal Széchenyitől származó szemelvényekben kifejezésre jutó forró érzések párosulva durva kifejezésekkel (az ősök mellé kutyákat temettetne), az érzelmi szöges ellentétek, a magyar faji érzésnek szinte páratlan mélysége teljesen megérteti velünk a döblingi lelkiállapotot és az ezt visszaadó szavakat, hiszen túlzás nélkül mondva valóságos lelki dübörgéseken esett át Széchenyi, amikor bíráló és támadó cikkeit írta, mint ez Túri Béla fenti plasztikus fejtegetéseiből kitűnik. Ami pedig az írásdühöt, szavalódühöt stb. illeti, úgy ezek a jelenségek Széchenyi sajátos egyéniségének olyan külsőségei voltak, amelyekből elmebajt megállapítani nem lehet. A mai pszichiáter egyáltalában nem csodálkozik a múlt század 50-es éveit pszichiáterének helyt nem álló felfogásán, hiszen abban az időben a mai lelki alkattan és karakterológia még teljesen ismeretlenek voltak, már pedig csak ezek segítségével lehet Széchenyi lelkivilágának egész terjedelmén áttekinteni és azt helyesen megítélni, amire tehát a múlt század pszichiátere egyszerűen képtelen volt. A régi pszichiáter Széchenyi egyes lelki jelenségeinek csupán a felszínén akadt fenn; a mai pszichiáter a lelki és jellemindividualizmus segítségével ezeket a jelenségeket még az egyéni normába tudja illeszteni és így való jelentőségüket felismerni. Ezek után érthető, hogy nem fogadom el, illetve lehetetlen elfogadnom Goldberg dr. véleményét és ezzel egyúttal feleletet adok Viszota következő kijelentésére: „Érthetetlen előttem, hogyan lehetséges az, hogy Schaffer oly könnyedén elveti Széchenyi kezelőorvosainak véleményét és huzamos időn át szerzett tapasztalatait.“ Tapasztalataikat elfogadom, véleményüket nem.

Végezetül utalnék Széchenyi utolsó naplójegyzeteire.¹

1860 március 20-án: „Ich lebe nicht mehr“; március 21-én:

„Das Leben ist mir lästig“; március 22-én: „Mein Ende naht mit Riesenschritten. Sie werden mich ins Unendliche quälen. Ich muss mich dem entziehen!“; március 25-én: „Unabwendbar — verloren! mein Ende (?) kann jeden Augenblick eintreten“; március 28-án: „Ich stöhne nach Vernichtung“; március 28-án: „Jósika gestorben! Unerstzlicher Verlust!“ március 29-én: „Voll Verzweiflung“; március 30-án: „Verzweifelt, kann nicht leben und

¹ Szekfü id. m.

auch nicht sterben“; március 31-én: „Bin verloren“; április i-én: „Kann mich nicht retten!“

A mai szakemberre nézve kézenfekvő, hogy ezek a megrendítő végső kitörések nem elmebetegségi tünetek, hanem a lelki kétségbeesés csúcspontján levő öntudatos lelkiállapotnak megdöbbentő jelzői; hiszen hogy ha elmebeteg kóros elmeállapota következtében jut a lelki izgalom tetőfokára, úgy az ilyen rendszeres írásbeli feljegyzésekre képtelen, tehát nem is írhatja le azokat. Széchenyi a leg súlyosabb, legkínosabb lelki felcsigázottság állapotában leledzett akkor, amikor ezeket az agyongyötört lelkéből feltörő szavakat írta, melyeknek megírása önmagában bizonyíték az eredeti Széchenyi mellett, mert ezekben hamisítatlan lelki egyénisége tükröződik vissza és öngyilkossága nem megzavart elméjének, hanem a lelki kibontakozás minden lehetőségétől megfosztott embernek rémtette volt. 1856-tól fogva haláláig pedig a Károlyi Árpád és Türi Béla által joggal magasztalt írásai a politikai alkotó erő csúcspontján állónak munkáját tárják elénk és az abban megnyilvánuló csodálatraméltó gondolat-társítás és gazdagság már önmagában is kizárja az elmebajt. Az 1848—1856-ig elhúzódó elmezavar külső események lélekremergető hatásának volt a következménye; ezen időszak előtt és mögött fekvő hosszú években Széchenyi bár mindenképpen nagyon egyéni lelki-életet élt, de ebben a mai elmekórtannak nincs mit keresnie, hanem csakis a modern lélektannak. Itt utalnék a Magyar Szemlében 1933-ban tett fejtegetéseimre¹ és főképpen Kornis Gyula² munkájára hívnam fel a figyelmet, aki ebben Széchenyivel mint a szubjektív típusú államférfi képviselőjével foglalkozott. Kornis Gyula tolla lenne hivatva a lélektani részletekbe belemertülni és így nagy emberünk szellemi alkattáról a hozzá méltó képet megfesteni. Ebben a felfogásban meg erősít engem már az is, amit Kornis egészen mellékesen rajzol Széchenyiről Apponyi Albertici való párhuzamba állítása alkalmával³ és midőn erre hivatkozom, legyen szabad ebből csupán csak a Széchenyire vonatkozó lelkirajzát kiemelnem. Kornis szerint Széchenyi filozófus-természet, de a nagyélet realistája, a politikai aktívizmus képviselője. Széchenyi őseredeti alkotó lángelme, aki gyöttrő élmények, keserves önmarcangolás közepett rajzolja ki magának a jobb jövő képét; ösztön és intuíció űzi-kergeti; reformtervei leikével, egész valójával abszolút módon azonosulnak, reform és ő egyet jelent. Széchenyi a forró megélés embere, aki sokszor csak foltokban, izzó élményekben és egy tűzhányó lökéseiben, rapszodikusán gondolkodik; a magyar faji önérték, az eredeti magyar nemzeti szellem apostola, az egész nemzetet felölelő egység rajongó híve, a nemzeti élet kipítésének demiurgosza. Széchenyi politikai pályáját igazában a Hitellel kezdi, amelyben a rendiséget támadja, de viszont ezért neki is sok támadásban van része; majdnem nemzetgyalázással vádolják a magyarságot önismeretre rázó korbácsütései miatt. (Figyeljük jól meg:

¹ Schaffer Károly: Gróf Széchenyi István lelki világa. Magyar Szemle, 1933. XVIII.

² Kornis Gyula: Az életkorok politikai típusai. Magyar Szemle, 1933. XVII.

³ Kornis Gyula. Apponyi világnézete. — 1935. Franklin Társulat.

Széchenyit már 1830-ban nemzetgyalázással, 1857-ben uralkodó-káromlással vádolják!) Ilyen lélekrajzzal jutnánk Széchenyi emberi jelentőségének igazi képéhez, melyhez a pszichiáter segítségére szükség nincs, mert Széchenyi elmebaja múló epizódnál egyéb nem volt. Emellett persze vitathatatlan, hogy Széchenyi sajátos egyénisége olyan hangszer volt, mely különösen válságos lelki helyzetekben különös hangokat is tudott adni és így történhetett meg az, hogy a kiváltott lelki zavar (pszichiátriái megállapítás szerint amentia) lefolyásában szokatlanul elhúzódó volt, szintúgy a feltisztulás folyamata; végül Széchenyinek mindenesetre különösnek látszó, Angyal Dávidnak is feltűnt ragaszkodása az elmeógyógyintézethez egészen személyes felfogásában gyökeredzhetett, mit a Béla fiához intézett parainesisében azonban ritka szabatsósággal meg is okol: „Es gibt sehr viel Spezialitäten, die das Unglück haben in einem Irrenhaus relegiert zu sein, die in der vollkommenen Überzeugung leben, dass sie gescheit sind und es auch allen Leuten sagen, ohne dass es jemand glaubt. Ich z. B. gebe zur Ursache, wenn man mich fragt, warum ich denn eigentlich in der Döblinger Anstalt bin, das an: Ich zu lichte sehe, alle meinen Illusionen verloren habe, nichts hoffe, etc. und demnach keinen Winkel der Erde entdecken könnte, wo ich mich besser vor den Menschen und vor mir selbst zu verbergen die Täuschung hätte. Ja, so sehe ich meine Lage; kann aber nicht die Pretension haben, dass auch andere Menschen diese Ansicht teilen“. Széchenyi ezen kijelentéseiben, melyeket 1856-ban tett, a tisztánlátás és helyzetkritika teljes birtokában levőnek mutatkozik és ezzel rácsafol Viszotának arra a feltevésére, hogy 1857-től 1860-ig csupán látszólagos helyreállítás szerepelt volna.

Legvégül csupán teljesség okából legyen szabad hangsúlyoznom, hogy a legújabbban Zarek Ottó által Széchenyire vonatkozóan feltételezett mániás-depresszív elmezavar nem egyéb, mint az olvasott laikus írónak tetszetős, de merő állítása, mely felett a pszichiáter napirendre tér; ezzel csupán újabb tévhit támad. Legutóbb¹ utaltam nyomtérképekre arra, hogy Széchenyi világegyetében sem mániás, sem melankóliás (depresszív) nem volt, tehát szakszempontból a búskomorság nem-csupán tarthatatlan, hanem olyan laikus meghatározás, mely Grünwaldtól kezdve a mai napig elég félreértésre és fogalmi zavarra adott módot.

SCHAFFER KÁROLY

¹ Schaffer Károly: Néhány idegrovosi megjegyzés Zarek Ottó „Kossuthjáról. Budapesti Szende, 1935.